TALABALARDA INTERFERENSIV KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH MUAMMOSINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK VA LINGVOMETODIK ASOSLARI

Xoshimova Azizaxon Saxobiddin qizi
Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti o'qituvchisi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23125805

Annotatsiya

Ushbu tezisda oliy tibbiy ta'lim muassasalarida talabalarda interferensiv kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik, psixologik va lingvometodik asoslari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ko'p tilli tibbiy terminologiya muhitida tillararo transfer va interferensiya hodisalarining o'ziga xos xususiyatlari, ularning ijobiy hamda salbiy jihatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: interferensiv kompetentlik, tillararo transfer (cross-linguistic influence), tibbiy terminologiya, lotin tili, ko'p tilli muhit, lingvodidaktika, bilingvizm, analitik yondashuv.

Kirish

Bugungi kunda oliy tibbiy ta'lim tizimida raqobatbardosh, zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, xalqaro tibbiy axborot makonida samarali faoliyat yuritadigan mutaxassislarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Tibbiyot fanining jadal rivojlanishi, xalqaro ilmiy hamkorlikning kengayishi, tibbiy adabiyotlarning aksariyati xalqaro terminologik birliklar asosida shakllanishi bo'lajak shifokorlardan nafaqat chuqur tibbiy bilimlarni, balki kasbiy terminologiyani anglash, tahlil qilish va turli tillardagi tibbiy atamalar o'rtasidagi mazmuniy hamda strukturaviy munosabatlarni farqlay olish kompetensiyasini ham talab etmoqda. Ayniqsa, tibbiyot OTMlarida lotin tili va tibbiy terminologiya fanining o'qitilishi bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligida muhim o'rin tutadi.

Asosiy qism

Lotin tili asrlar davomida tibbiyot, anatomiya, farmakologiya va klinik terminologiyaning shakllanishida asosiy manba bo'lib kelgan. Biroq zamonaviy tibbiy terminologiyada lotincha birliklar bilan bir qatorda yunoncha termin elementlari, xalqaro terminlar hamda o'zbek, rus va ingliz tillaridagi kasbiy atamalarning faol qo'llanilishi talabalardan bir nechta terminologik tizimlar bilan parallel ravishda ishlashini taqozo etmoqda. Zamonaviy tibbiy terminologiyaning ko'p qatlamli va ko'p tilli xususiyati talabalardan nafaqat alohida termintlarning ma'nosini o'zlashtirishni, balki ularning etimologik, morfologik, semantik va funksional xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish ko'nikmasini talab etadi.

Xususan, anatomik, klinik va farmatsevtik terminlar tarkibida lotin va yunon tillariga mansub elementlarning keng qo'llanilishi ushbu tillar o'rtasidagi munosabatlarni hisobga olish zaruratini yuzaga keltiradi. Bunday ko'p tilli terminologik muhitda talabaning avval o'zlashtirgan til birliklari va terminologik modellarining yangi o'rganilayotgan tilga ta'siri tabiiy ravishda yuzaga keladi. Lingvodidaktik adabiyotlarda mazkur hodisa tillararo transfer (cross-linguistic influence) tushunchasi bilan izohlanib, u o'rganuvchining bir tilga oid bilim va tajribasining boshqa tilni o'zlashtirish jarayoniga ta'sirini anglatadi. T. Odlin tadqiqotlarida tillar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar grammatik qurilish, lug'at tarkibi, talaffuz hamda yozuv tizimlarini o'zlashtirishga jiddiy ta'sir ko'rsatishi asoslab berilgan.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Shu jihatdan qaraganda, tibbiyot talabalarining lotin tili va tibbiy terminologiyani o‘zlashtirish jarayonida o‘zbek, rus yoki ingliz tillarida mavjud terminologik bilimlarning ijobiy transferi bilan bir qatorda salbiy interferensiya holatlari ham yuzaga kelishi mumkin. Ayniqsa, o‘xshash termin elementlarining turli tillarda turlicha talaffuz qilinishi, yozilishi, morfologik shakllanishi yoki ma’no jihatdan farqlanishi talabada terminni noto‘g‘ri anglash, noto‘g‘ri shakllantirish yoki boshqa til modeliga mexanik ko‘chirish kabi xatolarga sabab bo‘ladi.

Shu sababli, lotin tili va tibbiy terminologiyani o‘qitish jarayonida interferensiyani faqat bartaraf etilishi lozim bo‘lgan xato sifatida emas, balki talabaning mavjud lingvistik bilimlarini aniqlash, tillararo farqlarni anglash va yangi terminologik bilimlarni ongli ravishda shakllantirish imkonini beruvchi pedagogik-didaktik hodisa sifatida qarash maqsadga muvofiqdir. Lotin tili va tibbiy terminologiyani o‘zlashtirayotgan talaba lingvistik jihatdan “bo‘sh maydon”dan boshlamaydi; u o‘zbek tilida umumiy til tajribasiga, rus tilida shakllangan terminologik bilimlarga, shuningdek, ingliz tilida uchraydigan xalqaro tibbiy birliklarga ega bo‘ladi. T. Odlin ta’kidlaganidek, tillararo ta’sirning real ta’lim jarayonidagi namoyon bo‘lishini oldindan to‘la aniqlash qiyin bo‘lsa-da, empirik tadqiqotlar uning til o‘rganishdagi ulkan ahamiyatini inkor etib bo‘lmasligini ko‘rsatadi.

Interferensiya hodisasining ilmiy talqinini chuqurlashtirishda U. Weinreichning nazariy qarashlari muhim ahamiyat kasb etadi. Olimning “Languages in Contact: Findings and Problems” asari til kontaktlari va bilingvizm sharoitida interferensiyaning strukturaviy sabablarini izchil tahlil qilgan fundamental tadqiqotlardan biri bo‘lib, interferensiyani fonologik, grammatik va leksik darajalarda kuzatish mumkinligini isbotlagan.

Metodik yondashuv va tahlil

Tibbiyot OTMlarida lotin tili va tibbiy terminologiyani o‘qitishda interferensiv kompetentlikni rivojlantirish an’anaviy yod olish (memorizatsiya) usullaridan voz kechib, talabada qiyosiy-chog‘ishtirma (komparativ) tahlil ko‘nikmalarini shakllantirishni talab etadi. Interferensiyani bartaraf etishning metodik tizimi faqatgina xatolarni qayd etishga emas, balki ularni oldindan bashorat qilish va oldini olishga qaratilgan ogohlantiruvchi (prospektiv) va tahliliy mashqlar kompleksiga tayanmog‘i lozim.

Ushbu jarayonning amaliy ta’limdagi mazmuni quyidagi bosqichma-bosqich tahlil orqali ochib beriladi:

1. Mavjud terminologik bazani faollashtirish va qiyoslash: Talaba yangi lotincha termin bilan tanishish jarayonida uni avval o‘zlashtirgan tillardagi (o‘zbek, rus, ingliz) muqobillari bilan solishtiradi. Masalan, rus tilidagi «гипертония» va ingliz tilidagi «hypertension» tushunchalarining lotincha anatomik-klinik birikmalaridagi (hypertonia) farqli va o‘xshash tomonlarini aniqlaydi.

2. Interferensiya manbasini aniqlash va anglash: Talaba tillararo fonetik yoki grafematik o‘xshashliklar sababli kelib chiqishi mumkin bo‘lgan xavfni (masalan, rus tilidagi talaffuz ta’sirida lotin so‘zlaridagi harflarning noto‘g‘ri talaffuz qilinishi yoki yozilishi) o‘zi anglab yetadi. Bu bosqichda o‘qituvchi tayyor qoidani berish o‘rniga, talabani mustaqil ravishda xato kelib chiqish sababini izohlashga yo‘naltiradi.

3. To‘g‘ri variantni tanlash va qo‘llash: Qiyosiy tahlil natijasida aniqlangan farqlar asosida, talaba kasbiy nutqda yoki yozma ishda (retsept yozish, anatomik nomlanishlarni qo‘llashda) faqatgina lotin tilining klassik grammatik va leksik me’yorlariga mos keluvchi to‘g‘ri variantni tanlaydi va amalda qo‘llaydi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

4. Refleksiya (o‘z-o‘zini tahlil qilish): Talaba o‘zining o‘zlashtirish jarayonini baholaydi: qaysi o‘xshashliklar uni chalg‘itgani (salbiy interferensiya) va qaysi tillararo umumiyliklar yangi bilimni tezroq tushunishiga yordam bergani (ijobiy transfer) bo‘yicha xulosa chiqaradi.

Metodik nuqtayi nazardan, ushbu yondashuvni amalda joriy etish uchun dars jarayonida chog‘ishtirma lug‘at-xaritalari, «xatolarni top va tuzat», shuningdek, etimologik tahlil kabi interfaol topshiriqlardan foydalanish yuqori samara beradi. Natijada, talaba tayyor bilimlarni shunchaki qabul qiluvchi emas, balki ko‘p tilli terminologik makonda mustaqil ravishda to‘g‘ri qaror qabul qiluvchi, tillararo farqlarni ilmiy asoslay oladigan faol kasbiy subyekt sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, bugungi jadal rivojlanib borayotgan tibbiy ta’lim va xalqaro axborot makoni sharoitida talabalarda interferensiv kompetentlikni rivojlantirish – bo‘lajak shifokorlarning kasbiy tayyorgarligining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Olib borilgan nazariy va metodik tahlillar asosida quyidagi umumiy xulosalarga kelindi:

- **Ko‘p tilli muhit talablariga moslashish:** Tibbiyot oliy ta’lim muassasalarida lotin tili va tibbiy terminologiyani o‘qitish jarayoni bir nechta tillar (lotin, yunon, o‘zbek, rus, ingliz) kesishmasida kechgani sababli, talabalardan faqat mexanik yod olish emas, balki ko‘p qatlamli terminologik tizimlar bilan parallel ravishda ongli ishlash ko‘nikmasini talab etadi.
- **Interferensiyaning ikki tomonlama roli:** Interferensiya va tillararo transfer hodisalariga faqat salbiy oqibat yoki bartaraf etilishi shart bo‘lgan xato sifatida qarash yetarli emas. Uni talabaning mavjud lingvistik bilimlarini faollashtiruvchi, tillararo o‘xshashlik va farqlarni ilmiy anglashga xizmat qiluvchi muhim pedagogik-didaktik omil sifatida baholash o‘quv jarayonining samaradorligini keskin oshiradi.
- **Analitik yondashuv va mustaqil tafakkur:** Taklif etilgan bosqichma-bosqich mexanizm (mavjud bilim $\rightarrow$ yangi termin $\rightarrow$ qiyoslash $\rightarrow$ farqni aniqlash $\rightarrow$ interferensiya manbasini anglash $\rightarrow$ to‘g‘ri variantni tanlash $\rightarrow$ qo‘llash $\rightarrow$ refleksiya) talabaning bilim olish jarayonidagi faolligini ta’minlaydi. Natijada talaba tayyor ma’lumotlarni o‘zlashtiruvchidan, terminologik ziddiyatlarni mustaqil tahlil qiluvchi va ularning sabablarini ilmiy asoslay oluvchi ijodiy subyektga aylanadi.
- **Amaliy ahamiyati:** Ishlab chiqilgan metodik yondashuvlar va tavsiyalar tibbiyot OTMlarida lotin tili va ixtisoslashgan tibbiy terminologiya fanlarini o‘qitish sifatini yanada yaxshilashga, bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy muloqot madaniyatini yuksaltirishga hamda retsept yozish, anatomik-klinik nomlanishlarni qo‘llashdagi tillararo xatolarning oldini olishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xodjaeva N.A. Latin and Medical Terminology. – Uzbekistan: Evrika Nashriyot-Matbaa Uyi, 2025. – 206 p.
2. Odlin T. Language Transfer: Cross-Linguistic Influence in Language Learning. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – 210 p. DOI: 10.1017/CBO9781139524537.
3. Weinreich U. Languages in Contact: Findings and Problems. – New York: Linguistic Circle of New York, 1953. – 148 p.
4. Jumayev M.M. Oliy ta’lim muassasalarida kasbiy yo‘naltirilgan fanlarni o‘qitishning pedagogik-metodik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2023. – 184 b.
5. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – Москва: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.
6. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика. – Москва: Академия, 2006. – 336 с.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.